

Handläggare
Marie Haesert
Telefon: 08-508 25 086

Till
Socialnämnden
2018-12-11

Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar

En kartläggning i Göteborg, Malmö och Stockholm
2017–2018

Förvaltningens förslag till beslut

Socialnämnden godkänner kartläggningen.

Peter Svensson
tillförordnad förvaltningschef

Veronica Wolgast
avdelningschef

Sammanfattning

Kommunfullmäktige godkände i januari 2017 Stockholms stads program mot våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck 2017-2020. I programmet angavs att en kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck i Stockholm skulle genomföras. Den bilagda kartläggningen är resultatet av ett 2-årigt samarbete mellan Stockholm stad, Göteborg stad och Malmö stad. Syftet med kartläggningen var att få ett kunskapsunderlag för att förebygga och förhindra hedersrelaterat våld och förtryck samt säkra att de som är utsatta eller använder våld får adekvata insatser. Totalt har över 230 personer medverkat i olika former av intervjuer och ca 6 000 elever i årskurs 9 har svarat på en enkät. Av enkätsvaren framgår att mellan 7 och 10 procent av eleverna i årskurs 9 i stadens kommunala skolor lever med någon form av hedersnorm. Av kartläggningen framgår även att HBTQ-personer och barn, unga samt vuxna med olika former av funktionsnedsättning kan vara särskilt utsatta.

Resultat av kartläggningen föreslås utgöra underlag i stadens fortsatta utveckling av arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Förvaltningen föreslår att nämnden godkänner kartläggningen och sprider den till berörda parter.

Bakgrund

Kommunfullmäktige godkände i januari 2017 Stockholms stad program mot våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck 2017-2020. I programmet angavs att en kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck i Stockholm skulle genomföras.

Stockholms stads beslut att genomföra en kartläggning uppmärksammades av Göteborgs stad och Malmö stad. För att få en bättre bild av situationen genomfördes kartläggningen i alla tre städerna. Uppdraget att genomföra kartläggningen gick till Rúna í Baianstovu på Örebro Universitet, som förutom att vara huvudansvarig forskare också har ansvarat för samordningen av kartläggningen.

Ärendets beredning

Ärendet har beretts inom avdelningen för stadsövergripande sociala frågor. Förvaltningsgruppen har behandlat ärendet den 5 december 2018. Funktionshinderrådet har haft möjlighet att behandla ärendet den 6 december 2018.

Ärendet

Syfte

Huvudsyftet med kartläggningen var att undersöka omfattningen och karaktären av det hedersrelaterade våldet och förtrycket i Göteborg, Malmö och Stockholm med ett intersektionellt perspektiv. Ett intersektionellt perspektiv innebär att analysera hur flera maktordningar samverkar. Det kan handla om att utgå från fler diskrimineringsgrunder än en.

Vidare var syftet att belysa det hedersrelaterade våldets och förtryckets komplexitet samt att ge de tre städerna kunskapsunderlag till förbättrade möjligheter att främja, förebygga och vidta adekvata insatser både för dem som utsätts samt för förövarna.

Upplägg

Kartläggningen består av en kvalitativ del och en kvantitativ del. Resultat och slutsatser för båda delstudierna sammanfattas i rapportens del 1.

Den kvalitativa delen omfattar öppna intervjuer med professionella som exempelvis socialsekreterare, elevhälsa, förskola, kommunala ungdomsverksamheter samt representanter från civilsamhället.

Materialet har samlats in genom tre former av intervjuer: fokusgruppsintervjuer (22 stycken), enskilda professionsintervjuer (93 stycken) och individuella djupintervjuer (12 stycken).

Den kvantitativa delen består av en enkätundersökning riktad till elever i årskurs 9 i kommunala skolor. För Stockholm stads del har sammanlagt 2353 elever av 3068 svarat på enkäten. Det ger en svarsfrekvens på 77 procent. De svarande eleverna har utifrån sina svar kategoriserats i tre olika grupper:

- **Oskuldsnormsgruppen** - Ungdomar som lever med oskuldsnormer och som förväntas vara oskuld tills de gifter sig och som inte får ha en heterosexuell relation med en jämnårig.
- **Våldsnormsgruppen** - Ungdomar som har utsatts för (av familjen/släkten) kollektivt legitimerat våld eller utsatt andra för (av familjen/släkten) kollektivt legitimerat våld.
- **Jämförelsegrupp** - Ungdomar som varken lever med oskuldsnormer eller våldsnormer.

Resultaten i den kvantitativa delen har analyserats utifrån dessa tre grupper.

Kartläggningen belyser följande frågeställningar:

- 1) Vilka uttryck har det hedersrelaterade våldet och förtrycket?
- 2) I vilken omfattning utövas hedersrelaterat våld och förtryck?
- 3) I vilka olika sociala sammanhang (kontexter och platser) sker hedersrelaterat våld och förtryck?
- 4) Vilka utövar hedersrelaterat våld och förtryck och vilka utsätts för det?
- 5) Vilka följder får det hedersrelaterade våldet och förtrycket för enskilda?
- 6) Vilka utmaningar finns i gränsdragningen mellan olika former av våld och förtryck?
- 7) Vilka erfarenheter har de utsatta av samhällets hjälpinsatser?
- 8) Hur uppfattar det offentliga och civilsamhällets aktörer sitt eget och andras handlingsutrymme i arbetet med hedersrelaterat våld och förtryck?
- 9) Vilka rekommendationer kan ges, mot bakgrund av de behov som framkommer i undersökningen, när det gäller förbättrade möjligheter att främja, förebygga och vidta adekvata insatser?

En uppfattning om att hedersrelaterat våld och förtryck enbart handlar om heteronormativa relationer mellan könen leder till att många barn och ungas utsatthet inte uppmärksammas.

I kartläggningen belyses därför frågeställningarna utifrån de sju diskrimineringsgrunderna och hur dessa samverkar med varandra i ett maktperspektiv. De sju diskrimineringsgrunderna är kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning samt ålder¹. I denna studie tillkommer även socioekonomiska förhållanden och geografisk hemvist.

Resultat

Nedan redovisas resultatet av den kvalitativa och den kvantitativa delen utifrån kartläggningens frågeställningar.

Våldets uttryck

Det hedersrelaterade våldet och förtrycket är psykiskt, fysiskt, sexuellt, ekonomiskt och materiellt.

Det vanligast förekommande våldet är psykiskt våld i form av begränsningar, ryktesspridning, kontroll, hot och trakasserier. I kartläggningen beskrivs det psykiska våldet som en självklar del av vardagslivet inom hedersstrukturen och det får ofta ekonomiska och materiella följder.

Fysiskt våld är allt från nyp, knuffar och örfilar till grov misshandel såsom slag, sparkar och våld med tillhyggen. Det fysiska våldet kan ha inslag av kränkningar och isolering exempelvis då den utsatta blir misshandlad och inlåst utan mat, vatten och sociala kontakter.

Den flicka eller kvinna som berättar om sexuellt våld riskerar att beläggas med skuld och skam, förlora sitt värde på äktenskapsmarknaden samt utsättas för ryktesspridning och repressalier. Sexuellt våld inom ramen för äktenskapet beskrivs som en institutionaliserad – det vill säga självklar och inbyggd - del av hederskontexten. Bland de utsatta nämns särskilt flickor och kvinnor, HBTQ-personer och pojkar.

Våldets omfattning

Kartläggningen belyser att omfattningen av det hedersrelaterade våldet och förtrycket varierar beroende på hur heder definieras men också beroende på hur frågor ställs och hur undersökningar genomförs.

Av de svarande ungdomarna i årskurs 9 i Stockholms stad är det 10 procent som lever med oskuldsnormer. Omräknat till antal innebär det 142 individer. Av dessa är 74 procent flickor (105 individer), 23 procent pojkar (33 individer) och 3 procent är osäkra/vill inte

¹ Diskrimineringslag 2008

definiera eller uppger att uppdelningen i flicka/pojke inte stämmer för dem (4 individer).

Det är 7 procent av ungdomarna i kartläggningen som har blivit utsatta för eller utsatt någon annan för av familjen/slakten kollektivt legitimerat våld, det vill säga det som kallas våldsnormsgruppen. I individer räknat innebär det 153 stycken. Av dem är 62 procent flickor (95 individer), 34 procent pojkar (52 individer), och 4 procent har uppgivit att de är osäkra, inte vill definiera eller att uppdelningen inte stämmer för dem (6 individer).

Det finns överlappningar mellan oskuldsnormsgruppen och våldsnormsgruppen. Det vill säga, det finns individer som lever med oskuldsnormer men som inte lever med våldsnormer och vice versa.

I jämförelsegruppen är 51 procent flickor (552 individer), 46 procent pojkar (494 individer) och knappt 3 procent (30 individer) är osäkra och vill inte definiera, eller menar att uppdelningen inte stämmer för dem.

Vidare framkommer i undersökningen att antalet utsatta går i vågor, beroende på vilka familjer och minoritetsgrupper som har inflytande i ett område. De svarande uppfattar ingen markant ökning, däremot har normer kring kön, könsuttryck, sexualitet och etnicitet blivit snävare de senaste åren. Enligt resultaten verkar det som att graden av kontroll och begränsningar i exempelvis skolor och på offentliga platser ökar.

Sociala sammanhang och platser

Den sammantagna bilden av våldets vardaglighet gör att våldet sker överallt där människor befinner sig, till exempel släktingars hem i Sverige och i det tidigare hemlandet, kollektivtrafiken, gator och torg, skolan och arbetsplatser.

En ny plats för våld och förtryck är internet. Psykiskt våld i form av förbud, begränsningar och kontroll av våldsutsattas telefoner, mail och konton i sociala media är vanligt. Samtidigt som internettillgång medför stora säkerhetsrisker för personer som lever under hot är det ovärderligt för möjligheterna att söka stöd och hjälp, upprätthålla ett socialt nätverk och bygga upp ett liv fritt från våld och förtryck.

Målgrupper

Flickor och kvinnor, pojkar och män, binära och icke-binära transpersoner och HBTQ-personer i alla åldrar och olika etniska och religiösa tillhörigheter är utsatta för olika former av våld. HBTQ-

personer och barn, unga samt vuxna med olika former av funktionsnedsättning kan vara särskilt sårbara för hedersrelaterat våld och förtryck.

Resultat från enkäten visar att ungdomar som lever med hedersnormer i högre grad än andra jämnåriga är utsatta för våld. Det är framförallt den upprepade utsattheten för i princip samtliga former av våld som ökar. Av de två hedersgrupperna är utsattheten störst bland dem som lever med våldsnormer.

När det gäller bakgrundsfaktorer som socioekonomi, etnicitet och religion framträder en del mönster i kartläggningen. De ungdomar som är mest utsatta är:

- de med utomeuropeiska föräldrar
- de som bor i lägenhet eller radhus
- de som bor i förorten och vars pappor studerar eller är arbetssökande och vars mammor är arbetssökande eller långtidssjukskrivna
- de som anger att de själva är mycket religiösa

Flickors och pojkars hedersutsatthet ökar med moderns grad av vad som i kartläggningen kallas inlåsning och mobilitet.

Våldsanvändare

De vanligast förekommande våldsanvändarna är fäder, mödrar, bröder och manliga kusiner. Ett tydligt mönster är att män är överrepresenterade när det gäller användandet av grovt, fysiskt våld, medan flickor och kvinnor oftare står för psykiskt våld och lindrigare fysiskt våld.

Bland de svarande ungdomarna i årskurs 9 är det ungdomar i våldsnormgruppen som i störst utsträckning utsätter andra för våld, kontroll och förtryck. Mamman eller annan vuxen kvinna i familjen/släkten är även en vanligt förekommande förövare bland ungdomar som lever med våldsnormer, 38 procent av flickorna och 37 procent av pojkarna har utsatts av mamma.

Våldets följder

Enligt kartläggningen tenderar det psykiska våldet att sätta djupare spår än det fysiska. En rad psykiska, sociala och ekonomiska följder av våldsutsattheten beskrivs. Bland de psykiska följderna nämns olika former av traumatisering, depression, ångest, oro, sömnstörningar, ätstörningar, självskadebeteende samt riskbruks- och beroendeproblematik.

En relativt stor andel av de hedersutsatta ungdomarna söker inte stöd eller hjälp eftersom de inte anser sig ha något behov av det. Bland de som lever med oskuldnormer är det 50 procent av flickorna och 60 procent av pojkarna som i enkäten uppgett att de inte söker stöd eller hjälp. I våldsnormsgruppen är motsvarande siffra en knapp tredjedel. Om ungdomarna trots det skulle söka stöd och hjälp är det i första hand till vuxna i skolan som lärare, kurator eller skolsköterska. Få uppger att de skulle vända sig till organisationer som arbetar med frågor om våld i nära relationer eller hedersförtryck.

Begränsningar och konsekvenser

Att leva med hedersnormer som oskuld och våld ökar sannolikheten för att begränsas både vad gäller skolaktiviteter och fritidsaktiviteter. Resultat från enkäten visar att ungdomarna i de båda hedersgrupperna begränsas i större utsträckning än ungdomarna i kontrollgruppen.

Rekommendationer för ett inkluderande arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck

Kartläggningen avslutas med att forskarna presenterar ett antal rekommendationer för utveckling av arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck i Malmö, Göteborg och Stockholm. Bland annat lyfts följande:

- Kontinuerliga utbildnings- och fortbildningsinsatser till samtliga yrkesgrupper som möter hedersutsatta.
- Behov av särskilt sakkunniga/resursteam/stödcentrum för yrkesverksamma och utsatta.
- Samarbetsformerna mellan skola och socialtjänst bör stärkas i syfte att öka tilliten mellan skolpersonal och socialtjänstpersonal.
- Förebyggande arbete med attitydförändring kring mänskliga rättigheter, jämlikhet, jämställdhet och barns rättigheter.
- Gör socialtjänsten mer tillgänglig, utåtriktad och uppsökande för att fånga upp dem som annars inte vänder sig till myndigheten.
- Se över rutiner för LSS och utred närmare de integritetsmässiga aspekterna av att familjemedlemmar ofta anlitas som assistenter.
- Se över om resurserna motsvarar behoven i jouter, skyddade boenden gentemot målgrupper som i nuläget har svagt skydd, exempelvis HBTQ-personer, män, personer med funktionsnedsättning etc.

Jämställdhetsanalys

I kartläggningen framträder gruppen flickor och unga kvinnors utsatthet tydligast, förmodligen av två skäl. För det första utgör flickor och unga kvinnor den till antalet största gruppen av våldsutsatta inom det patriarkala hederssystemet. För det andra är det den grupp vars våldsutsatthet identifieras och uppmärksammas av det omgivande samhället i störst utsträckning vilket bidrar till att de kommer i kontakt med de offentliga och civilsamhälleliga aktörerna oftare än andra våldsutsatta.

Även om det framförallt är flickor och unga kvinnor som utsätts är det viktigt att uppmärksamma att också pojkar och unga män drabbas. I kartläggningen framkommer att pojkar i oskuldsnormsgruppen uppger att de har fler begränsningar både i skolan (exempelvis begränsas de från att delta i sex- och samlevnadsundervisningen) och på fritiden än vad andra grupper uppger.

Pojkar och unga män är ofta dubbelt utsatta då de både är utövare men också utsatta genom att de exempelvis inte får välja vem de vill gifta sig med eller tvingas att gifta sig mot sin vilja. För de pojkar och unga män som har eller tvingas ta en kontrollerande roll påverkas också deras eget livsutrymme.

Förvaltningens synpunkter och förslag

Förvaltningen anser att kartläggningen ger ett omfattande kunskapsunderlag och att det är positivt att fokus riktas mot hedersrelaterat våld och förtryck. Kartläggningen bör tillsammans med Stockholms stads program mot våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck 2017-2020 ligga till grund för det fortsatta arbetet inom staden.

Kartläggningen belyser att omfattningen av det hedersrelaterade våldet och förtrycket varierar beroende på hur heder definieras men också beroende på hur frågor ställs och hur undersökningar genomförs. Utifrån detta kan det vara bra att göra upprepade enkätundersökningar framöver.

Socialförvaltningen anser att rekommendationen om kontinuerliga utbildnings- och fortbildningsinsatser till yrkesgrupper som möter hedersutsatta bör lyftas särskilt. Förvaltningen har sedan början av 2018 genomfört föreläsningar och utbildningar i staden inom området men ser även fortsättningsvis behov av att utveckla detta.

Vissa grupper av våldsutsatta definieras som särskilt sårbara och i särskilt behov av stöd. I kartläggningen nämns personer med psykisk ohälsa, fysiska och psykiska funktionsnedsättningar, normbrott kopplade till kön, sexuell läggning och sexualitet, samt riskbruk och beroende. Enkätundersökningen visar exempelvis att ungdomar med funktionsnedsättningar som begränsar dem i vardagen är överrepresenterade i gruppen som utsätts för hedersrelaterat våld. Staden behöver i utbildningsinsatser särskilt se till att samhällsinstanserna förmår identifiera och adressera våldsutsattheten i dessa grupper.

I kartläggningen lyfts förslag kring särskilt sakkunniga/resursteam/stödcentrum för yrkesverksamma och utsatta. I staden finns sedan ett antal år Origo – Resurscentrum mot hedersrelaterat förtryck och våld. I kartläggningen framhålls Origo som ett föredömligt exempel på en verksamhet med varierande och individuellt anpassade arbetsformer. Under 2018 har även tre relationsvåldscentrum öppnat inom staden. Allt som allt finns nu fyra relationsvåldscentrum i staden. I deras uppdrag ingår att ha kunskap om heder och hedersrelaterat våld. Staden bör fortsätta att följa utvecklingen av Origo och relationsvåldscentrumen.

Förvaltningen ser positivt på rekommendationen att samverkan mellan skola och socialtjänst bör utvecklas och stärkas för att nå berörda målgrupper. Detta särskilt med tanke på att ungdomarna i enkätundersökningen svarade att om de skulle vända sig till någon myndighetsperson för att få stöd så skulle det främst vara någon inom skolan.

Förvaltningen anser att förslaget att arbeta med attitydförändring kring mänskliga rättigheter, jämlikhet, jämställdhet och barns rättigheter särskilt bör beaktas. Förvaltningen ser även ett behov av att utveckla socialtjänsten för att göra socialtjänsten mer tillgänglig, utåtriktad och uppsökande.

Förvaltningen föreslår att socialnämnden godkänner kartläggningen och att resultatet av den används i utveckling av stadens program mot våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck.

Bilaga

1. Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. En kartläggning i Göteborg, Malmö och Stockholm 2017–2018. Del 1 Sammanfattning av den kvalitativa och den kvantitativa delstudien i Stockholm.